Х/чин. (№ 113)

1995 җилин мөчн сарин 23. 23 июня

Мана туужин мартгдшго халхс

ТӨМР ХААЛҺ

Әәдрхн — Кизляр хоорндк төмр хаалһ тосхлһна тускар

Кергин адгт күрләвидн

Тегәд ниицсн үүрмүдтәһән хамдан саак кех зөвтә көдлмшән арднь орж кеһәд бәәсн саамла мана мастер Мотвиченко ирәд келҗәнә: "Күндтә дүүнр, нанд цуг темдгтә, өрүн цаһан седклиг дахсн арвн хурһна альхна күчәр аһу ик күнд көдлмшт тесәд, таднд дөң болдг төмр нөкд уга. Эн эркн кергтә төмр хаалһин бәәриг цагасн урд күцәх талан һарсн бәәнәвидн. Зуг аврлт уга хортна дәврлһн улмар гүүдәд, манас хол биш Яшкуль селәнд орж ирсн зөңг бәәнә. Тер учрар эн хаалһиг шулуһар бүрдәх заквр ирв. Тиим зөңг манд ирсн хөөн бидн бәәсн чидлән агсж күцәхин арһ олх зөвтәвидн", - гиҗәнә.

Тиигхлә маднд юн өмн бәәхв, өдр утсн цаг, өрлөһәс авн асхн харңһу болсн бийнь толһаһан өндәл уга, цуцрхан медл уга шунж көдлсн цаг билә. Холын зөңг худл болх бәәдл уга, хо бүрүлин алднд мана деегәр андн хортна самолет агзрж дууһан һарһж нисәд, Көк теңгст көлгн болж йовсн савмудт, көк төмр бомбан хаяд көлврүлж чивәж шатажах дүүрән маднд соңсгдад бәәв. Арһ юундв, альк тоотаснь сүрдхв, өмн-цогц, ода менд, маңһдуркиг манхн теңгр өршәтхә гиж олн әмтнә зальвржах дәәнә аюл болҗана.

Тегәд тер бәәрндән июль сарин чилгч күртл көдлөд, жирисн хаалһин бәәриг жигтә кевәр тегшләд, чиләһәд, мана ард бәәсн колхозин улсла, 4 колхозин 65 күүг әрлдәд авн йовад илгәсн ханлтын йөрәлиг таднд зарлҗанав.

Түүнә деернь эврәннь әрүн зүркнәсн, цаһан седкләсн тадна гүжрж көдлситн нүдәрн үзж йовсарн ханлтан таднд өргжәнәв. Эн сәәхн ниицңгү седклтн, альд болвчн оньдин үзмж болж, әрүл-мендтн болд мет хатурж, мана цугтамидн күсл кежәх Диилврин байрта әдр хурдн ирх болтха! Эн хаалһар зөөгдх хар алтн, хортнд хорн болж сарсалһж чиләж йовтха! Тегәд мадна күсл кежәсн төмр хаалһин девскр ода кегдәд дуусгдад белн болв. Өмнк хажуһасн Кизлярәс, ар хажуһасн Әәдрхнәс төмр хаалһин рельсиг делгж төвдг поездар төвәд аашна, ниилүлж бүтәх бәәрнь Зензели станц деер болхмн.

Тегәд тадн цуһарн мөрн тергндән хош-хораһан ачж авад, зер-зевән энд улдәһәд, Зензели тал йовцхатн. Удл уга 3-4 хонгас тер байрин өдрән цуһарн хамдан темдглхвидн", - гиһәд үгән чиләв. Бидн цуһар 300 күн альхан ташад, домбр цокад, гармуль татад, доран эргәд биилөд, дууһан дуулн йовж герәдән ирвидн.

Белн болсн үдин хотан ууж авад, чөдрләд төвсн мөрдүдән авч ирәд тергнд зүүһәд, хошан ачж авад, зурһан колхозин зун күн 13 мөрн тергтә көндрәд һарв. Хальмг таңһчин бәк Егоров Егор Прохоровичиг мөрн тергтәһинь өмн һарһад, тергнә деерк бүгнгд мана хадһлад бәәсн улан тугиг

Зензелид күрл уга нег өндр толһа керчсн һазрт авч ирәд, сул бөөсн ут-өргн һазр герт орулв. Тер бөөрнд мана өмн авч ирсн мана района хойр колхозин улс бөөж. Дөкәд дөенәс зулж һарсн украин күүкд-берәд йир олн бөөж.

Цуһар тер бөөрнд үлдсн хаалһин көдлмшиг арднь орж кеһәд, далаһар удлго дуусад, мана района 6 колхозин улсиг нег баг кеһәд, одак украин келн улсиг бас нег баг кеһәд, маднд хошаһад мастер, неҗәһәд прораб өгәд, ардагшан кесн хаалһ көөһәд Зензели селәнә цаад бийд маднг зогсав. Цааранднь Басы селәнә туст одак украин улсиг зогсаһад, саак олна үлдәсн дуту-дунд бөөриг дүүргж тегшләд, хаалһин көдлмшиг дуусх талан һарчах бөөдлиг, манла йовсн мастер Шильник маднд келәд байр үүдәв.

Мана районас хаалһ кехәр ирсн Баһуда хойр өөмгин 8 колхозас бидн ода эн һазрт көдлмшин чилгчд, 6 колхозин улс нег өмн мет, экнәсн авн сүл күртл заян теңгрин өгсн, алтнас үлү эрүл-мендтә, орн-нутгт эркн кергтә, дөөг гедр шамтлж диилхд эркн нөкд болх, эн хаалһин көдлмшиг хойр сар болзгасн өмн күцәсн бас нег ик байр болв.

Тегәд бәрлдсн төртә көдлмшән чиләһәд, маңһдур-нөкәдүр герәдән хәрхән ухалад бөөсн цагла мана хойр багин улсиг негдүләд, Басы селәнәс дала хол биш Барун селәнә ар бийд авч ирв. Түүндән хонад, өрүнднь үдин өмн 11 часин алднд август сарин 21-д 1942 жил мадн тал нег мөрн тергн арднь улан туг хадсн, хаҗуднь кесг улс дахлдсн ирәд, маднла мендлөд, цугтаһимидн цуглулж авад хург кеҗәнә.

Зөвәр сиивгр нурһта, өткн хар үстә, сумулң хо чирәтә, төв күрсн наста төмр хаалһин ямта хувцта украин келтә залу үгән эклөд келҗәнә: "Би эн Әәдрхн-Кизляр хоорнд төвгдх төмр хаалһин управленя ахлачв, мана контор Яндык селән деер бөәнә.

Тегәд, күндтә үүрмүд болн дүүнр, ахр цагин эргцд болзгасн 2 сар урд, гесндән дүүрң хот уга, сән дулан бөөрн уга, үвлин киитнднь даарад, зуна халуннь шатад, өдр-сөөгиг негдүлж, хар көлсән асхрулж, лавта төрскнөннь төлә гүжрж көдлөд, өлкәдәд өөрдсн андн хортна дөенә һалыг өмнәсн сөрж шаамтлж көөх бөөдлән үзүлсн олн өмтст, ах йосна алдр Сталинә Арвн сарин эргцд аль чигн учрсн күнд-гүжрмгиг дааж чадад, эңкр орн-нутгин даалһсн диилврин нөкд болх эркн чинртә төмр хаалһ тосхх көдлмшиг күцәһәд, мөрнөннь җолаһан зөв эргүлж, байрта улан чирәһәрн герәдән хәрх хаалһдан орв. Бөөрән олад, тергнә деер шахлцад суусн баһчудын халун цусн бульглад, өөмшгтә дөенә цагт асхрсн сумна дотр, ач иктә ахнр, эңкр иньг болн үүрмүд цусан асхж йовхнь уханас алдршгон төлөд, уйдлһта дурна дууг өргж авад дууллдад, хаҗуднь хонхта гармуляр дең өгәд, мөрнә йовднгар йовад, агчмин зуур седклән аадрулсн цаг билә.

Тер кевтән йовад сөөннь өрәл болсн цагла Зензелид ирәд, сул бөөсн һазр герт орлдад, көдлмш өрүнднь уга - санамр нөөртән орад хонвидн. Маңһдуртнь үдлә, мана колхозин малын ахлач Нөдвдә Лиж эмәлтә мөртә ирәд, маднлаһан мендлөд хаалһ дуусгдсн сән зөңг соңсчкад маднд келҗәнә. "Мини тадн тал хурдлж ирсн керг болхла иим. Дүүнр, бийстн медҗәнәт, эн дөенә аюл өдр ирвәс улмар муурад, өөрдөд йовна, цаатн хортна түрүн захнь Нарн Худгт ирж гинә. Нааран көндрхлә нег өдрин бийднь манд күрч ирхнь алдг уга. Тегәд өцклдүр райкомас күн ирәд, колхоздан үлдсн юн чигн малыг шулуһар эвакуац кетн гиһәд чаңһ заквр өгв. Олн зүсәр хүүвлөд, бөөсн малыг авч йовх улс уга болв. Зуг нег нөөлвр таднд гисн учрар, мини хурдарн ирсн кергм эн билә. Тиигхлә, манахс, цаг үрәһәд керго, шулуһар бедртн, - гиж келн, би тадна мастерт оч келнәв", - гиһәд адһад йовж одв. Арһ угад юн хәрү бөөхв, тушата йовсн мөрдән авч ирәд тергнднь зүүһәд, хошан ачад, үлджәх үүрмүдлөһән теврлдәд үмслдәд, мендән келәд, "Улан туг" колхозин һурвн мөрн тергн, хаҗуднь эмәлтә мөртә 22 күн һарлавидн. Август сарин 22 өдр 1942 жил үдин хөөн төмр хаалһ кесн бөөрнәс көндрәд һарсн мартгдшго цаг билә.

НАСНА Антин.

Лагань балһсн.

(Чилгчнь. Эклцнь 108,109,110, 111-ч тойгудт).